

Az elkülönöződött nemzet

SZŐCS GÉZA: KI CSERÉLTE EL A NÉPET?

A „Szőcs Géza” márkanév egy ideje mintha (befogad)hatósági zavarral küszködjön irodalmi berkeinkben. „Szőcs Géza”, aki korábban az erdélyi, a magyar, az anti-totalitárius, a politikus, a hagyományörzően avantgárd költő (és mű) megszemélyesítője volt, mintha kiment volna a divatból. „Szőcs Géza” ma már egyesek szerint jobban tenné, ha nem politizálna az életben (ezek az egyesek kifejezetten utálják a háta mögött), mások meg értetlenül nézik, mit mind izél ez az irodalomban a politikával (mert az nekik nyóc), újabb mások meg, akik direkte a politikát keresik, csalódotan teszik le a könyveket, mert ez nekik magas (de ők egyébként is újságot és nem könyvet olvasnak). Egyszerűen úgy tűnik, a berkek nem tudják hová tenni mindazt, ami pár éve a „Szőcs Géza” név alatt fut. Sőt, a berkek, ha újraolvassák a '89 előtti szövegeket, egyre inkább nem értik, hogy miért szerették azokat az írásokat – azért persze elismerik, hogy Szőcs Géza, akkor és ott, igen... Mert a berkek, írásunk szem-

pontjából nézve, nem aszerint tagolódnak, hogy konzervatívok, strukturalisták, hermeneuták, dekonstruktőrök, stb., hanem amint következik ~~(s mivel ez most itt irodalompolitika, csak semmi ellenvetés, ragaszkodom a magam osztályozásához, kuss):~~

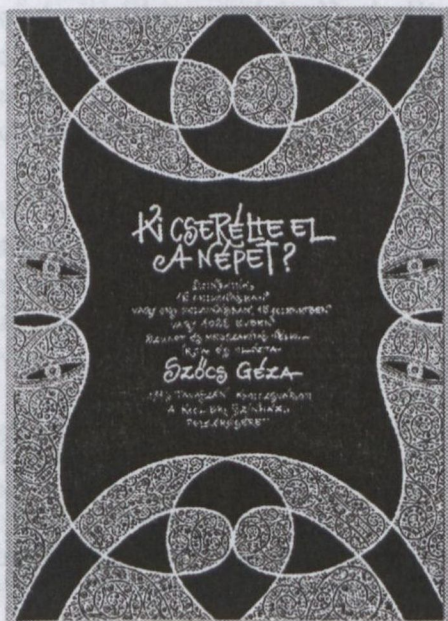
Először is vannak a puritán berkek, akik szerint az irodalom ne politizáljon, sőt, a szerző se politizáljon, s akik emiatt legfeljebb jóakaratóan nem vesznek tudomást arról, ami egy politizáló szerzőtől vagy egy politikus műtől jön („Szőcs Géza” = üres halmaz).

Aztán vannak a megengedők, akik szerint politizálhat ugyan, de akkor azt a régi szamizdatos időknek megfelelően tegye, ó nosztalgia („Szőcs Géza” = bűdös elhajló).

Végül vannak a kemények, akik szerint az irodalom feladata, hogy megszabja a társadalmat, ápolja a nemzeti érzést, tisztán, világosan – „Szőcs Géza” viszont ezt nem tisztán és világosan teszi. És egyébként is, mit lehet kezdeni egy olyan alakkal, aki ugyan radikális a politikában, de a szabadság felől indul a nemzet felé, és nem fordítva.

Ezért a berkek elismerik ugyan „Szőcs Gézát” (elsősorban múltbeli teljesítményeiért), de mivel nem az övék, nem szeretik igazából.

Mi most mondhatnánk (te, a kedves olvasó és én, a kedves kritikus, akik találkozunk valahol a fejedben), a berkesdihez nekünk semmi közünk, próbáljunk ne be-

Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó
Kolozsvár, 1996
132 oldal

rekszemponatok szerint vizsgálódnunk. Mondhatnánk, beszéljünk úgy „Szócs Géza” legújabb színjátékáról, hogy csupán felerősítjük a művet, rezonálunk rá, és hagyjuk, hogy a mű vigyen, amerre akar. Mondhatnám, igen, s deklarálnám értékítéletem (miszerint én ezt a szöveget szeretem) transzcendens fenntarthatósága érdekében a berkenkíviliséget – de sajnos már rég elmúltak azok az idők, mikor ez lehetséges volt. Mikor a külső művet tételeztük elsődlegesnek, és nem a belső, interpretált szöveget, s mikor emiatt lehetett hüvösnek és berkenkívilinek lenni. Ma már csak személyesség van, s mert személyesség, hát semmi abszolút fogódzó, semmi kívülállás, inkább árok és berek (mert azért el kell hátrólódnunk azoktól, akiket nem szeretünk). Ma már tudjuk, hogy aki azt mondja, hogy berkenkívil, az hazudik, vagy nem tudja, mit beszél. Ma már rafináltak vagyunk, tudjuk, hogy mi olvasók írjuk a szöveget, vagy fordítva, a szöveg minket (és semmiképp sem a szerző a művet) s talán rá sem ismernénk pár évvel ezelőtti, még ártatlan és hittel teli önmagunkra, ha véletlenül találkoznánk ama fiatalemberrel.

A berek elkerülhetetlenségét imígyen tudatosítva, az eddigieket nem szeretve, ássunk hát a továbbiakban egy olyan berket, ahonnan meg tudom magyarázni, miért szeretem a Ki cserélte el a népet? (c. színművet), egy olyan berket, amely elfogadja a politikum és a tételezett, idézőjelbe tett szerző fokozott jelenlétét az olvasóban összeálló szövegben.

A dolgokról, úgymint kémkedés, a szerző és a politikum

Igen, valamikor még mindannyian nyíltan és tiszta szívből szerettük „Szócs Géza” költészetét, és még az sem zavart (sőt!), hogy szerzőnk közben az erdélyi kommunistaellenes ellenállás szimbóluma volt, és nem csak költészettel foglalkozott. De azóta! Azóta már inkább csak tiszta

költészetet kérünk, mondja bennünk a széplelek, mert a politika mocsaras és bűzlik, s miért kellene nekem utálnom a költő „Szócs Gézát” is, ha már a politikust nem szeretem... A régi szamizdatos idők óta nemcsak politika, hanem politikák lettek, ma már jobboldaliak–baloldaliak, republikánusok–demokraták, stb. vagyunk, ketten–hárman összehajlunk, az ám. (Egyébként, köztünk szólva, kurva dolog ez a politikák: ha ideteszem, akkor te tovaállsz, ha tovaállok, akkor te ideteszed, nem beszélve arról, hogy hülye vagy-e, miért teszed ide, s miért nem oda, lerúglak, te fasz. Sok az út, de cél csak egy sincs, mondhatnánk, s ha politika, akkor az egyiknek Brüsszel, a másiknak Dicsőszentmárton.) Előfordulhat (mint ahogy elő is fordul), hogy aki beleszál a politikákba, bűzlik egész életében, előfordulhat, hogy egy közéleti személyiség esetében, mint Szócs Géza, a politikus, a sajtócézár, a közéleti ember nemcsak meghatározza, hanem el is nyomja a köztudatban a költődrámaíró „Szócs Gézát”. Ez történik a fenti berkek olvasatában, amelyek nem tudnak szabadulni attól, hogy Szócs Géza politikus (is).¹

Kérdés, az én berkem miért szereti mégis „Szócs Gézát”, mikor ez a berek sem tud szabadulni attól, hogy Szócs Géza politikus, és a politikában nem nyilatkozik az általa fémjelzett radikális vonalról.

(Válasz a kérdésre) Ha netalán a kedves olvasó még hinne az irodalom szent és magasztos céljaiban, kérem lapozzon tovább. Kösz.

.....
(~~Most, hogy magunkra maradtunk.~~)
~~Kedves ironikus barátom, aki velem maradtál, nagyon csúnya dolgot művelsz.~~

¹ Még szép. Én viszont most úgy teszek, mint ha elmarasztalnám őket az objektivitás ezen hiányaért, de igazából nem (ezért). Részemről ez csupán hangulatkeltés a többi berek ellen. Csak azért mondom, no. Hogy tudjátok, hogy tudom, no.

Nem az érdekel téged, hogy megtudd a nem túl érdekfeszítő kérdésre a választ, szívet a kézre, ő nem. Téged nem érdekel ebben a pillanatban Szőcs Géza, hanem utánam kémkedsz, hogy ki lehet az a tökkelütött, aki eltanácsolja maradék olvasóját. De sajnos ezzel visszavonulok az előtérből, úgyhogy nem fogsz sokat megtudni rólam, pedig kár.

Kémkedés

Freud, Lacan és Bahtyin óta nem új, hogy az irodalomnak sokkal prózaibb funkciói is vannak, minthogy pl. jövőképet nyújtva a nemzetnek, megmentse azt; ilyen például a dialogikus viszony megteremtése, amely az olvasó számára a beszélő másik hang konstituálódását és a monologikusság, a magány megszüntetését jelenti. Az olvasó abban az esetben, ha nem egy teljesen ismeretlen szerző teljesen személytelen könyvét olvassa szöveggé, kémlelő horizontra helyezkedik, s ha van egy kis előzetes ismerete a szerzőről (pl. Szőcs Gézáról – márpedig van, mert nem ma született), előkészül a harmadik típusú találkozásra. Várja, hogy a szerző „Szőcs Géza” mögött felbukkanjon a botrányhős, az ember, a mindenünk ismerőse Szőcs Géza, akit személyesen ismerünk a tévéből és az újságból, s valami nagy horderejű leplező bejelentést tegyen az erdélyi magyarság pénzügyeiről, vagy pedig vallja be. Tudja ő mit. A *Ki cserélte el a népet?* (miközben a magyar történelem tablóin hordoz végig minket) bőven ad alkalmat a „Szőcs Gézával” való találkozásra, aki maga is elébe megy az ilyenirányú elvárásoknak.

Vett-e Szőcs Géza villát a Rózsadombon? – íme a nagy kérdés, amely az olvasót érdekli, ha nem is a legmélyebben, de azért a legizgatóbban. Vitriolba mártott kompjúterével a szerző azt sugallja, hogy nem, és jól lehúzza a szegény olvasón, aki ilyenent mert feltételezni róla. Az áruló Hegedűs így lázítja Eger várában a katonákat: „(Dobó) a pénzen, amit a magyar katonaság

színevirágának értelmetlen lemészároltatásáért kap, meg a töletek ellopott zsoldon, már építi magának a kastélyát, mit gondoltok, hol? Budán, a Rózsadombon.” (47. o.) Ezek után nyilvánvaló, hogy mivel Dobó ártatlan, mint a maszülettet bárány, a Dobó-Szőcs kettős együtt kerékpározik el gyanakvásunk előtt egy tandembiciklin. Következőkor már kevésbé gyanakszunk, és egyre inkább várjuk, hogy felbukkanjon a rehab Szőcs, akiről tudjuk, hogy nincsen villája a Rózsadombon. És „Szőcs Géza” jön és jön, és nyilvánvaló, hogy a színműben sosem Árpád vagy a többi alak beszél, hanem maga Szőcs az, aki elmélkedik a nemzetről, és ezt most már el is fogadjuk, mert ő sem kutyább, mint Árpád vagy Benyovszky Móric. Így az olvasó ezt az alaptalanul megvádolt, nagyszerű embert meghallgatja, mert korábban alaptalanul gyanúsította meg, s most rosszul érzi emiatt magát. S mert az olvasóval is bizonyosan történt egy-két kabátlopási ügy, az olvasó a szerzővel kezd szolidarizálni. Ha az olvasó viszont továbbra is nagyon tamás, akkor előbb-utóbb csodálni fogja a szerző azon fellépését, amellyel lepergeti magáról a vádakat.

Mondhatnánk, mint ahogy mondjuk is, hogy az olvasás egyben kémkedés (ismert, nem személytelen szerző írásainak esetében), melyet a Másikkal való dialógusteremtés motivál. Sőt, ha a szerző ismeretlen, de a mű személyes utalásokkal teli, akkor is kémkedünk, mivel kémkedés közben „a néző egy belső bizalmat tapasztal meg a kiállított (egyébként otthonos – S. A. megj.) terek és tárgyak iránt, melyek az ő belső tapasztalatának is részei”. Gyarló az ember, az olvasó pedig még inkább – ezt jól tudják a poszttextualista erős szerzők, mint pl. Szőcs Géza, és (szerencsére) gátlátalanul építenek is erre az eszközre: „a kém-effektus, a személy életébe véletlenül bekukkantó tanú effektusa a nézővel való „munka” egyik legerősebb eszköze. (...) Ez a közvetlen kapcsolat egy ismeretlen életével

*olyan erős hatással bír, amit nem egy könnyen felejtünk el.*²

A tételezett szerző ügye

Ebben a szövegben eddig meglepően sok szó esett a szerzőről („Szócs Gézáról”), és ez különösen hathat a vájtfülű olvasónak, aki tudja, hogy Barthes óta a szerző halott. Nyilvánvaló, hogy „Szócs Géza” itt nem az a Szócs Géza, hanem az érzékszerveinkkel egy lassúszavú embernek percipiált illúzió tételezett mása. A valóságos szerzőről nem mondhatunk semmit, ez nyilvánvaló, mint ahogy a valóságos világról sem mondhatunk semmit – hisz, közhellyel élve, semmiről nem szerezhetünk abszolút bizonyosságot –, de annál többet mondhatok magamról, mint olvasóról, aki azt tételezem – miután olvasás közben kémkedek –, hogy egyre többet tudok a szerzőről. Azt tételezem, hogy sokmindent tudok a szerzőről, aki emiatt a fejemben létezni kezd, mint tételezett szerző.

Van a (tételezett) szerzőről folyó beszéd felerősödésének³ egy másik vetülete, amely ezen irodalomtudományi fejlemény alapjaival van kapcsolatban. Ez az alap a realizmusról szóló beszéd vége.⁴ Ma egyre inkább nem ciki a nagy posztmodem bizonytalanságról beszélni, hogy van-e a világ, nincs-e, szavaink mennyire reprezentálnak bármit is magukon kívül, hogy minden mennyire relatív – nem ciki mindaz, ami kérdésként csak akkor nyer értelmet, ha a sziklaszilárdnak tételezett valóság, a realitás ellenében tevődik fel. Mert kiderült, hogy a valóságról sem azt nem tudom mondani, hogy van, sem azt, hogy

nincs – nem tudok mondani róla semmit. Mert mi van, ha a valóság van? Akkor nincs relativitás. És mi van, ha a valóság nincs? Akkor nincs bizonyosság. Ebben az esetben pedig sem az elkeseredésnek, sem a lelkesedésnek semmi értelme. Rorty a realizmusból való kilépést az antireprezentacionalizmus műszóval jelöli, többé már nem kérdés, hogy egy nyelvi egység ténylegesen reprezentál-e egy nem nyelvi egységet (mint a reprezentacionalisták állítják), mert nincs szükség egy külsődleges hatóságra (a valóságos almára az alma szóhoz viszonyítva), hogy a nyelvünket hatékonyan használni tudjuk. Minden attól függ, hogy mennyire segít az illető nyelvi egység bizonyos kommunikációs és életjobbító célok elérésében.

Így a nem valóságos, tételezett, idézőjelbe tett szerző is visszatérhet a beszédbe anélkül, hogy reprezentacionalistákká válnánk. Talán így jobban tudunk beszélni a befogadás-interpretálás olyan lényeges (és éppen a szerző fogalmának tisztázatlansága miatt háttérbe szorult) tényezőiről, mint a kémkedés és a politikum.

Politikum

Ha kémkedünk és a szerzőről beszélünk, akkor előbb-utóbb felmerül a politikum kérdése is egy erősen politikus (politikusan erős) költő esetében, igaz, már jóval enyhültebb és nyitottabb kontextusban. Ha kémkedünk, akkor minden esetben a legérdekesebb ügyek foglalkoztatnak: hogyan élhetett együtt Szabó Lőrinc két nővel, szerette-e Szendrey Júlia Petőfit, Csinszka Adyt, hogyan ír Szócs Géza a politikai ellenfeleiről, éppen kinek tart be legújabb színművében. Ez végül is az irodalom egyik fő funkciója: a rejtvényfejtés, a szórakoztatás. Ezt nyilván „Szócs Géza” is tudja, és szórakoztató játék helyzetbe hozza az interpretátort azáltal, hogy mint jó szakács hinti az utalásokat élő politikusokra. Igaz, ezek általában erdélyi politikusok, s így a tételezett szerző ki-

² Ilya Kaakov: *On the Total Installation*. Cantz Verlag, Bonn, 1995. 277

³ Lásd például Farkas Zsolt írásait, melyek egyre gyakrabban szólnak az „erős szerzőről”, aki az eredetiséget alkalmazza „tulajdonképpen új szövegszervező elvként”.

⁴ Richard Rorty: *Objectivity, Relativism, and Truth*. Cambridge University Press, 1992, 2.

sebb hatókörre korlátozza magát, kevesebben fogják pl. a magyarországi olvasók közül a sikeres kémkedés miatt jól érezni magukat – de talán seba, azoknak marad a tiszta irodalom és a tiszta eszmék, majd szórakoznak azzal.

(Ez a rész csak erdélyieknek ajánlott:

1. NAGYÚR: *Na és kivel írassuk meg a cikket?*

2. NAGYÚR: *Hát a bértollnokokkal... Fey, Makkay, satöbbi... Pártvonalon szólaljanak meg a Bélák... Tökelyi Béla bizonyítsa be, hogy a vérszerződés eredménye nem is volt érvényes.*

1. NAGYÚR: *Mért ne lett volna érvényes?*

2. NAGYÚR: *Mondjuk, mert az egyik törzs képviselője valójában nem is volt ott, s hogy ezért a szavazást meg kellett volna ismételni... Bordély Béla, a mi derék Sevillai Lászlónk, szólaljon fel és mutassa ki, hogy Árpád kifosztotta a törzsszövetség kasszáját, és eljárást kellene indítani ellene... Funda Béla mindehhez tegye hozzá, hogy Árpád külpolitikája teljesen katasztrofális volt, Zalántól és Laborctól Szvatoplukig mindenkit ránk haragított, aminek a levét ma is isszuk... Aztán vegyük elő a nőügyeit, hány gyereke volt, hány nőtől... amíg vissza nem kotródik oda, ahonnan jött.*

Frontális támadás az RMDSZ vezetősege ellen. Szócs felfut a jobbszélen, kinyírja a balhátvédeket, úgymint Fey Lászlót (a kolozsvári Szabadság napilaptól) és Makkait (a marosvásárhelyi Népújság főszerkesztőjét), majd hirtelen az Bélákkal találja szemben magát, akik többen tesznek ki egyet, egymás megtöbbszöröződései és igazából a Markó Béla, Borbély László, Frunda György nevekre hallgatnak. Igen, ilyen az erdélyi politika, intrikák vannak benne, hatalmi harcok, s ugyan kit érdekel a köz boldogulása...)

Szócsnek az összmagyar politikai viszonyokról is van egy-két keresetlen szava. A magyarság tragédiájának igazából nem azt tartja, hogy az egyéni érdek a közössé-

gi érdek fölé helyeződik, hanem azt, hogy hiányzik a szabadságnak mint emberi alapértéknek való (f)elismerése. A már idézett részben Hegedűs például azért árulja el Dobót (amellett, hogy neki abból haszna származik), mert fél, és mert számára mindegy, hogy majd a törököknek hajbókolnia kell. Hegedűsben egyszerűen nincs meg a szabadság szeretete. A kisberek magyarak pedig (látszólag közösségi érdekből) azért lesznek böszörményekké, négerké, azért mondanak le identitásukról, hogy a diktátor kegyeibe férközzenek és egy afrikai császár védelmét élvezzék. A böszörmények kudarcot vallanak, lemoshatatlanul négerké válnak, és még az afrikai császár sem jön el – a túlélés politikája csak akkor lenne megvalósítható, ha legalább egy értéket, pl. az identitáshoz vállalásának szabadságát megtartanának maguknak. Szabad akkor vagyok, ha olyasmire ragaszkodom, amit tiltanak, s amihez ragaszkodnék akkor is, ha nem tiltanak.

(Kissé bonyolult okfejtés. Akár fordítottját is be lehetne bizonyítani, például azt, hogy Szócs a közösségi érdeket helyezi az egyéni fölé – lásd Dobó várkapitány erkölcsi megdicsőülését –, ha éppen azt akarnánk kihozni, hogy Szócs egy népnemzeti vátesz. Ám a szöveg retorikája ellentmond ennek: Dobó nem a nemzetet védelmezi, hanem a szabadságot: „Mi ennek az országnak a szabadságát védelmeztük és védelmezzük. A tiéteket is. Várkony szabadságát is”. Ezen már az sem változtat, hogy több helyen éppen a túlzásba vitt szabadság, a felelőtlenség kerül pellengérré – a várkonyiak azért ölik meg az egi hős Mekkseyt, mert Várkony község földjén táborozik, engedély nélkül; Széchenyi, Petőfi és Arany azért szenvednek csúfos vereséget a választásokon, mert jó hecc az egész, s miért csináljunk jót, ha egyszer rosszat is lehet. S mert valahol a felelőtlenség a szabadság hiánya is. Felelőtlen egyénekből, akiből épp a szabadság érzése hiányzik, nem lehet nemzetet építeni, mert

Szócs szerint nem ember az ember, amíg nem autonóm a mindennapi léttől. Íme hogyan zajlik a Batthyány gróf halotti ingét elrabló paraszt és a zsandár közti párbeszéd, hogyan mutatkozik meg a szabadság igénylésének hiánya:

ZSANDÁR: *Nem sajnáltad a grófot?*

PARASZT: *Melyiket?*

ZSANDÁR: *Aki Magyarorszáért halt meg, a magyar szabadságért és azért, hogy a paraszt ember legyen ebben a hazában, nem pedig állat.*

PARASZT: *Haggyon már engem a zsandár úr. Nem lássa, hogy én élek? A gróf meg már meghótt, nincs neki szüksége ingre.*

Mi ez, kapja a tisztelt olvasó a fejét, talán szerző jómagam azt próbálja most bebizonyítani, hogy Szócs Géza hirtelen megtagadta egész népnemzeti politikai kapcsolatrendszerét, amelyhez '89 után látszólag kötődött? Hogy mindig a szabadságról és nem a nemzetről beszélt? Hogy hagyta a fenébe pl. a transzilvanizmus ideológiáját, amely a mindenáron való túlélést propagálja, s amelyhez a népnemzeti vonal oly szívesen nyúl vissza? Igen, éppen ezt próbálom tenni, annak ellenére, hogy ezáltal elveszítem politikailag meggyőződött olvasóm rokonszenvét, vagy azért, mert az olvasóm népnemzeti, s akkor hagyjam meg neki a Szócs Gézáról alkotott ideálképét, vagy pedig azért, mert olvasóm liberális, s akkor hagyjam, hogy utálja ki magát kedvére. A fű, a törpefenyő lehajlik, de úgysem törik el, a nemzet lehajlik, de megmarad, tanítja a transzilvanizmus, tanítják a nagy nemzeti bárdok, ezzel szemben Szócs azt mondja, hogy a fű lehajlik, és előbb-utóbb meg is hajlik, s hogy a nemzet mit sem ér, ha nincs szabadság. Hajlongani veszélyes! Pericoloso sporgersi!

Am Szócs Géza épp ezáltal nem hazudtolja meg önmagát: ő annak a harmadik Forrás „nemzedéknek”(?) a meghatározó figurája, amelyik elsőként szakított

az erdélyi magyar irodalomban azzal a közösség központú szemlélettel, amely az erdélyi magyarság mindenáron való megtartására törekedett. Politikát csak szabad egyének tudnak csinálni, sugallja Szócs. Csak miután kiépítettük autonómiánkat, szolid bázisunkat a világgal szembeni kapcsolatainkban, lehetünk képesek arra, hogy szolidaritásunk, másokkal szembeni felelősségtudatunk jól működjön.

S ilyen szempontból jó lenne elosztatni azt a tévhitet, miszerint Szócs szélsőséges nacionalista lenne, tévhit, amit a román média (és nemcsak) oly szívesen táplált az utóbbi időben. Szócs dühödten radikális, de a másik oldalon: az egyén szabadságának, autonómiájának a védelmezője, aki úgy véli, hogy nem érdemes az egyén szabadságát, identitását korlátozó nemzet tagjának lenni, s aki éppen ezért az egyén védelmében egy egészséges nemzetért szól a nemzet ellen és mellett – tudván, hogy senki sem lehet meg a közösség, a nemzet nélkül.

ÁRPÁD 2: *A hazáért – mindent! A haza minden előtt!*

ÁRPÁD 1: *Rettenetes haza! Mennyi áldozatot követel még tőlünk, legnemesebb vérből?*

Az elkülönböződött nemzet

*...de minden ember
két másiktól áll
s e kettő újabb kettőtől s így tovább...*

Szétszóratás

A Szócs-drámák központi kérdései: hű maradhat-e a magyar saját identitásához, érdemes-e lemondania erről, ha úgy hozza a helyzet (*A kisbereki böszörmények*), vagy egyáltalán, van-e saját identitása a magyarnak (*Ki cserélte el a népet?*) (vö. „mi a magyar most?”). Lehet-e szabad az a személy, és kiterjesztve, az a nemzet, amelyik nem tudja, hogy ki is ő valójában, lehet-e szabad az a nemzet, amelynek nem adatik meg az identitás tudásának bizonyossága?

A *Ki cserélte el a népet?* tizenöt felvételben hordoz végig minket a magyar történelem alakjai között, és senki sem tudja, hogy ki kicsoda. Mindjárt az elején két Árpáddal találkozunk, Árpád 1. és Árpád 2. egymással beszélget. Nyilvánvaló a kapcsolat az önmagukkal nem azonos Árpádok és a derridai felfogás között, miszerint a szavak nem azt jelentik, amit jelentenek, a szó mindig elkülönül a csupán nyomokban fellelhető jelentéstől. Ugyanúgy, mint Derrida, Árpád kijelenti, hogy „Nem csak Isten: a dolgok sem nevezhetők meg. Csak utalni lehet rájuk”. A nyom sem utal semmi eredeti jelentésre, csupán sejtéseink lehetnek ezzel kapcsolatban: „minden egyes szó: spanyolfal, amely mögött titokzatos állatok árnyai osonnak át.”

Ha ehhez hozzávesszük a nyelvfilozófia tanait, mely (Saussure óta) a nyelvet állítja a filozófia, a létről szóló beszéd középpontjába, és a nyelvvédőink által talán túl sokat is hangoztatott nézetet, miszerint „nyelvében él a nemzet”, érthetővé válik a kapcsolat, amely a nyelv elkülönülése és a nemzet elkülönülése között fennáll. A dráma egyszerre beszél a nyelv és a nemzet alapvetően elkülönülődött vagy elkülönülendő jellegéről:

ÁRPÁD 1: *De Árpi, mért van szükség nyelvi álruhákra?*

ÁRPÁD 2: *Mért van szükség ruhákra? Ugyan ezért.*

ÁRPÁD 1: *Ha minden ruha álruha, mert csak a meztelenség Istentől való... ha minden név álnév... akkor tulajdonképpen miért is nem volt jó a mi régi nyelvünk? Az is csak öltözet volt, nem?*

ÁRPÁD 2: *Mert az első öltözék a valóság bőrére érte. A valóság pedig nem ember szemének való; vakító és rettenetes.*

És ha már nincsen semmi bizonyos, amihez viszonyítani lehetne, ha már a valóság úgysem fogható meg, az avantgárd indulás jegyeit megőrző Szócs Géza veszi

a bátorságot, hogy megbotránkoztassa hű népnemzeti olvasóit, és a deszakralizációig is elmerészkedik:

ÁRPÁD 1: *Eika, eika. Sünci minárfarkas, isa pur és chomuv... vagy most milyen nyelven beszélünk?*

ÁRPÁD 2: *Mindegy. Nyelvében él a nemzet.*

ÁRPÁD 1: *Nyelvében él, dalaiban pedig érez...*

VÉRBULCSU: *(be) Miről van szó?*

ÁRPÁD 2: *Á, semmi. Arról beszéltünk, hogy nyelvében élvez a nemzet.*

Annak ellenére, hogy a darab magyarul íródik, a szövegben végig bábeli nyelvzavar uralkodik, hol közmagyart, hol értekező nyelvet, romantikus nyelvet, klasszikus, veretes nyelvet használnak a szereplők, hol finn, angol, román szavakat kevernek a beszédbe. Az „alapnyelv” a mai köznyelv, amihez képest az eltérés mindig hangsúlyosan nyilvánul meg. Az Árpádok emiatt reflektált helyzetbe kerülnek, és önmaguk is megdöbbennek az általuk használt szavakon:

ÁRPÁD 2: *Új nyelvünkön mindenesetre egész tűrhetően lehet beszélni. Még hexameterben is... Nem is rossz. És végülis nem dőlt dugába az az elképzelésünk, hogy...*

ÁRPÁD 1: *Mit beszélsz a száddal, ember? Mi az, hogy dugá?*

ÁRPÁD 2: *Várjunk csak... rémlik valami... két dugás egy csárdában...*

Árpádék az új jövevényszavakat természetesen módon használják, mindaddig, amíg valamelyiküknek nem tűnik fel a szó idegen eredete. Nyilván a nyelvében élő két Árpád lázadna az új szavak ellen, védené még a nyelvet, de már csak színleg. Mert beszélni kell.

ÁRPÁD 2: *A világ, amit nem tudsz megnevezni, csak félig látható. Vagy olyan ez, mint a coitus interruptus.*

ÁRPÁD 1: *Miféle jövevényszavakat használasz, Árpád? Mért nem nevezed nevén a félig ba... félig keefé...??*

ÁRPÁD 2: *Nem is tudom... vajon így beszél egy honfoglaló vezér? És ezer év múlva? Mit gondolnak majd rólunk?*

Tény, hogy a nemzet és a nyelv keményen el van különbözve. A 7. színben a kívülálló John Smith szemével nézzük a magyar elkülönöződést. Habár már egyetlen nyelv sem viseli az első ruháját, és így minden nyelv el van különbözve önmagától, mégis a magyarok helyzete a leg súlyosabb, mert a nyelvi skizma belső töréssel is járt.

JOHN SMITH: *A magyarokat viszont sehogy sem tudjuk azonosítani. Egyszerűen nem tudjuk, mivel azonosak. Nem lehet tettenérni őket, mert időközben elcserélték a nyelvüket, a vallásukat, a királyukat, az isteneiket s végül mint kiderítettem, ők maguk is el vannak cserélve. Olyan a magyar, mintha vendég volna önmagánál.*

Madagaszkárban Benyovszky Móric már teljesen össze van zavarodva a nemzetet illetően: az a magyar, aki magyar jogar alatt áll. Így lesznek a négerok is magyarok. Bármit lehet tenni, mert a nemzet már úgylis el van cserélve.

BENYOVSZKY: *Magyarországnak szüksége van ránk... Ma hajnalban hatvan francia katona partraszállt Madagaszkár földjén... csapataink harcban állnak... a szabadságért... tűz! Alattvalóim, magyarok! Éljen a magyar szabadság... éljen a haza...*

Sűrűsödés

Árpád, mikor a 11. színben feltámad, csodálkozva látja, hogy Bella, a színésznő, ki Rékát alakítja, igazából is Réka. Vagyis hát nem, de Árpád számára az. Az elkülönöződési folyamat itt megfordul, már nem minden ember két emberből áll, s e kettő újabb kettőből s így tovább..., hanem két ember lesz egy. Réka és Bella egy lesz, annak ellenére, hogy Árpád egy elviselhető kettősséget továbbra is érzékel. Az illúzió győz az elkülönöződés végzete fölött.

BELLA: *Réka a hányadik feleséged volt?*

ÁRPÁD: *A harmadik.*

BELLA: *És nagyon...*

ÁRPÁD: *Nagyon szeretlek.*

Talán ez lenne a megoldás az elkülönöződés, a szétszóratás ellen, sugallja Szócs, az illúzióknak a győzelme a valóság fölött, az illúzió valósággá válása. Az elképzelt nemzet vállalás a valóságos nemzet helyett. Bella végül Árpád hű társává lesz, megszűnik a határ az elkülönöződés miatt (majdnem) menthetetlenül különvált világok közt. Bella lesz a híd a világok között, sűrű hely a diffúz világok metszéspontján. Egy elcserélt már kevésbé elcserélt, mint két elcserélt. A színésznő követi Árpádot az állatkertbe is, hogy kiállítási tárgyak, szamojédek legyenek:

CSONTVÁRY: *Árpád?! Te itt?! Bella?! Maga is?! Mi történik itt?!*

ÁRPÁD: *(mintegy magának, töredékesen)... és mikor a tárgymegszállási drive a vágyhorizontra irányul, a tárgy szimbólummá lesz... s így már meg lehet lépni a helyzetből...*

BELLA: *Nekünk itt jó. Itt látható Juhász Gyula félrecsúszott nyakkendője, nem akarja megnézni?*

Még ha kissé későn is jön a megoldás, s Árpád már *szituációs helyzetről* beszél, a remény mégis felcsillan, a távoli jövő számára. Mert lenne még megoldás, mégpedig az illúzióknak valósággá való előléptetése.

Szócs megpróbál arra is válaszolni, hogy miért nem jön létre több sűrűsödési pont a magyarság esetében, amint ahogy az más, szerencsésebb nemzetek esetében megtörtént. Ugyanis feltevődik a kérdés, hogy miért éppen a magyar ennyire szerencsétlen a nemzetek között mikor más nemzetek sem voltak jobbak, mint mi, és más nemzetek is alá voltak vetve az elkülönöződésnek. Van erre egy magyarázó mozzanat a drámában, amely kulcsfontosságú ugyan, de nem a lelegegánsabb. A vá-

lasz egy rosszindulatú félreértelmezés esetén: mert van egy ördögi erő, amely mindennek a tetejébe még pluszban a nyakunkon van. Az ördögi erő, röviden és velősen (*scurt si concis*): a románok. Még hagyján, hogy Gertrudis a gyerekkirály Lászlóhoz románul szól mézesmázos szavakat: „Egy cukorfalat! O bomboana!” (noha már nyilván tudjuk a *Bánk bán*ból, hogy Gertrudis egy kígyó), a darab még rátesz egy lapáttal: az utolsó (tehát kifejezetten hangsúlyos helyzetben levő) színben a román kapitány az, aki (a bibliai kígyóhoz méltó módon) borral kínálja a várkapitány eltűnt lányát, aki hétszáz év után kerül elő a rózsaszedésből. Természetesen a lány, miután elfogadja a bort, azonnal megráncosodik, majd porrá omlik szét. Ha Gertrudis nem szólalna meg románul, akkor talán még lehetne egy gyengébb értelmezést adni a szövegnek (miszerint a magyarság belső elkülönböződése képtelenné teszi őt az idegenekkel való szembeszállásra), ám Gertrudis elpottyantott román szava miatt már csak erős értelmezés lehetséges: az, hogy a századok folyamán mindig volt egy ördögi erő, amely ellenünk dolgozott, s amely legalább részben bűnbak mostani helyzetünkért. Így sajnálatos módon áttevődik a hangsúly a színjáték nagyrésztét kitevő belső elkülönböződés problémájáról egy igazából mellékes szálra.

De talán menthető ez azzal, hogy a játékidő, annak ellenére, hogy lineárisnak tűnik, mégis pontszerű: a darab a

folyamatos jelen-

ben játszódik. Ha így van ez – márpedig így van, mint látni fogjuk alább –, akkor a románok hét évszázadon át tartó ördögi jelenléte is pillanatnyivá zsugorodik, és kisebb súllyal esik latba.

A történelem minden irányba egy időben történik meg, a múlt belefolyik a folyamatos jelenbe, hisz mindent a saját szemszögünkön keresztül látunk. A szer-

ző meg sem próbál történelmileg hű atmoszférát teremteni, a történelem képlekeny, változtatható, az igaz történet az, amit Jókai ír meg Árpádról, és nem amit a történészek. A korhűség reménytelen. Árpádról kiderül, egyszerre két korban és két helyen van jelen: a színpadon önmagát látja, a színésznőben pedig feleségét (a két kor tehát egy, mégpedig a jelen), és az is, hogy ugyanúgy beszél magyarul, ugyanazokat a neveket használja, mint a jelen embere. Az *Árpád ébredéséről* írott darabjában a színjátékbeli Jókai csupán egyszer vall csődöt, amikor korhű akar lenni és Rékát Regehűnek nevezi:

KÖLTŐ: *Most éppen Árpád vezért és feleségét, Regehűt látjuk.*

ÁRPÁD: *Regehű?*

KÖLTŐ: *Miért, nem úgy hívták valójában a kegyelmes... a felséges fejedelemasszonyt?*

ÁRPÁD: *Majdnem úgy. Az egyiket. Rékának. Tulajdonképpen eredetileg Emesének.*

Más esetben (például mikor a honfoglalás történetét meséli) Árpád megpróbál ugyan a honfoglaló vezérhez méltóan beszélni, de látszik rajta, hogy a krónikások beszédstílusát könyvből tanulta, s csupán a régmúlt igeidő használatát képes behozni megkülönböztető stílusjegyként. Árpád úgy beszél, mint aki elképzeli, hogyan beszélhettek ezer évvel ezelőtt az emberek.

A síkok egymással keverednek, először megütközünk azon, hogy költészet és valóság nem választható szét (talán azért, mert a „valóság” nem létezik, csupán interpretációi), majd rájövünk, fikció és történelem ugyanaz. Mert mi csináljuk a történelmet, visszamenőleg is.

S talán így még van remény, nem kell mindent a románokra fognunk – mert csupán egy jobb, szabadabb jelent kell elképzelnünk (amelyben a múlt is benne van), hogy az elcseréltség, az elkülönböződés ellenére is megmaradjon a remény.

Az indiánok nem hagynak cserben minket

A dráma – amellet, hogy komoly és súlyos dolgokról beszél – olyan gyermeki fantázia jegyeit mutatja fel, amely a lesújtó végkifejlet ellenére is mintha valamilyen reményt sugallna az elkövetkezőkre. A színek a gyermeki fantázia szabályait követve váltogatják egymást: ha szó van az utolsó magyar királyról, akkor az tutti, hogy Benyovszky Móricot jelenti, és nem az utolsó Habsburg uralkodót; Egerbe azért megyünk, mert Gárdonyi megírta az *Egri csillagokat*; a halál nem végleges, mint a mesékben, Árpád minden további nélkül feltámad; sőt még az újvilágba is eljutunk, ahol magával Pocahontasszal találkozunk. Maradjunk mi is egy pillanatra a fantázia igazi terén, ott, ahol még minden lehetséges, mert még semmi sincsen: az újvilágban.

Az indián mítosza... Az örök remény arra, hogy az elnyomottak végül erkölcsi győzelmet arathatnak az elnyomók felett. A rossz elleni kilátástalan, de annál dicsőbb küzdelem metaforája. Az indián, a szabadság szimbóluma. Az indián, akivé mi magunk szeretnénk lenni, vagy mit nem adnánk azért, ha legalább a rokonunk lenne.

Szócs Géza egyik leghíresebb és legtöbbet idézett versében (*Indián szavak a rádióban*) egyértelmű megfeleltetés van a magyar és az indián között (elnyomás és rokontalanság, az „egyedül vagyunk” érzése, stb. alapján), éppen ezért az indiánra teljesen is ráruházódik a rokon szerepe, azé, akitől segítséget is lehet várni:

*egy napon néhány indián
a Bering szoroson át
akármilyen szoroson át
segítségünkre jön majd
segítségünkre jó majd,
átvágja hozzánk magát.*

*Az indiánok nem hagynak cserben senkit.
Az indiánok nem hagynak cserben minket.*

A drámában ugyan már felfejlenek a különbségek is a magyar és az indián között, de az indián alapjában ugyanaz az indián marad, mint a fenti versben. Az indián a rokon, aki után vágyunk, s akiről titkon azt reméljük, hogy ő is vágyik utánunk. Ő az, akire felnézhetünk, s aki szeret minket. Ugyan az indián is el van cserélve, mint a magyar, de tudjuk hogy ő mégis hős: neki legalább megvan az eredete, Pocahontasról kiderül, hogy ő igazából Mataoka – nem mintha ebből a névből valamit is megtudnánk de nem is ez a fontos. A magyar esetében ha leásunk, akkor csupán derridai nyomokat találunk, melyek nem utalnak semmire – ez kettőnk közt a különbség. Mégis, az indián Erdélybe kívánczik:

POCAHONTAS: (indián tánclépteket lejtve)
Édes Erdély itt vagyunk, érted élünk és halunk... fáradt lábam estére hazatalál, nem messze van még innen Kolozsvár...

*...ősz éjjel
izzik a galagonya
izzik a galagonya
ruhája...*

Talán az van, hogy az indián sincs otthon Indiániában, talán Erdély a hazája mindazoknak, akik el vannak cserélve, tudnak vagy sem eredetükről. Erdély a hazája mindazoknak, akik nincsenek otthon, éljenek Erdélyben vagy sem...

Sóvárgás ez egy elképzelt haza és egy elképzelt nemzet után, ahol nemcsak szét-szóratás van, hanem néha-néha sűrűsödés is. Egy hely, ahol meglehet, egyszer felfeslik a nyelv ruhája mögül az igazság, és a látásába nem fogunk belehalni.

Sántha Attila